

Słowo i tekst

Tom 2

Język i proces literacki

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 2714

Słowo i tekst

Tom 2

Język i proces literacki

pod redakcją

Piotra Czerwińskiego i Jadwigi Stawnickiej

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2009

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzenci
Anna Bednarczyk
Zofia Czapiga
Jarosław Wierziński

Na okładce zamieszczono fotografię *Teoria narracji linearnej nr 2* Wiesława Michalaka ©
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego dziękuje Panu Wiesławowi Michalakowi
za wyrażenie zgody na publikację fotografii i za jej udostępnienie

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:
Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Przedmowa (*Piotr Czerwiński, Jadwiga Stawnicka*) 7

Предисловие (*Петр Червинский, Ядвига Ставницка*) 9

Słowo i myśl **СЛОВО И МЫСЛЬ**

Anna Domogalla Słowo i język w akmeistycznych utworach Osipa Mandelstama i w ich polskich przekładach 13

Петр Червинский Марина Цветаева: Мотивационное членение текста 32

Semantyka świata literacko-przedmiotowego **Семантика словесно-предметного мира**

Александра Пономарева Система поэтических инвариантов как репрезентация концептуальной картины мира 45

Маргарита Надель-Червиньска Произвольное моделирование мира у Антуана де Сент-Экзюпери 52

Галина Кутырёва-Чубаля Семантика песенного текста: ритм, рифма, интонация 70

Pojęcia i kategorie **Понятия и категории**

Дмитрий Пэн Объем и содержание понятия «литературно-художественная критика» 91

Таиса Лесных Категория «свое — чужое» и ее проекции в художественных текстах Ф.М. Достоевского 103

Koncepty, motywy i paradygmaty **Концепты, мотивы і парадигмы**

Tatiana Kwiatkowska, Margarita Nadel-Czerwińska Znaczenie *przeźrzeni gór* w śląskich bajkach i podaniach 117

Елена Покровская Постмодернистский текст в парадигмах культуры (на материале русской прозы конца XX века) 127

Psychologia i pragmatyka **Психология и прагматика**

Аурика Червински Ассоциативные закономерности ювенильного мышления в романе Ладислава Фукса *Вариации для темной струны* 149

Jadwiga Gracla Tekst literacki w procesie nauczania języka obcego 157

Środki i zabiegi artystyczne **Художественные приемы и средства**

Elżbieta Książek Dialogiczny charakter listu 165

Татьяна Степновска Художественное своеобразие заглавий в сборнике стихов *Ускользящее чудо* Любови Турбиной 175

Przedmowa

Podejście lingwistyczne do słowa artystycznego i tekstu charakteryzowało się zawsze uprzedzeniem i nie było nacechowane obojętnością. Język i słowo — materię i środek poetyckiego wyrazu — w sposób niedostrzegalny, lecz niewątpliwy stwarzano, jeśli nie napełniając treściowo, to przynajmniej poprzez jego podstawę i ducha. Uświadomienie tegoż dawało K. Fosslerowi prawo uważać funkcję indywidualno-estetyczną, funkcję poetyckiego samowyznaczenia za prymarną funkcję języka, z góry przesądzającą o jego kształtowaniu się, bytowaniu, odradzaniu się i rozwoju. Droga współczesnej lingwistyki — od filologii XIX wieku, nieprzeciwstawiającej w obiekcie (literatury) tego, co duchowe, temu, co materialne, treści i formy, poprzez poszukiwania w latach dwudziestych XX wieku specyfiki poetyckich form wyrażania w słowie, a potem zanegowania w ciągu wielu dziesiątków lat poezji i literatury pięknej jako obiektu języka, do pojmowania pod koniec XX wieku w nich nowych, właściwych aspektów językowych — była długa i trudna.

Od ogłoszonej przez W.W. Winogradowa w latach pięćdziesiątych stylistyki literatury pięknej jako samodzielnej części językoznawstwa, poprzez poszukiwania w tekście literackim jedynie ilustracji realizacji językowych, do rozumienia słowa artystycznego jako w szczególny sposób zorganizowanego, semantycznie wzbogaconego słowa w lingwopoetyce, do systemowej prezentacji tekstu w relacjach i związkach izomorficznych nie tylko ze związkami słowa, ale również świadomości, paradygmatów kultury i modeli historii, do rozumienia słowa i tekstu jako znaku i metaznaku — wszystkie te etapy i osiągnięcia nie były równorzędne, ogólnie uznane, ogólnie zrozumiałe i aprobowane. Długie spory o podział tego, co literaturoznawcze i lingwistyczne w poetyce, o to, co może być, a co nie może być obiektem badań, o ruch sobie naprzeciw i od góry na dół (lub z dołu do góry) — od słowa do sensu, od sensu do słowa — odzwierciedlające ogólne rozdzielenie i odziedzenie się materii od idei, ducha od litery, sensu od formy jego wyrażenia, tyl-

ko przesłaniały istotę sprawy i do niczego, oprócz sporów, wzajemnej krytyki i polemiki, nie prowadziły. A tymczasem kwestia rozwijała się w sposób niezauważalny sama, tracąc na ostrości — materia ducha i duch materii jako jednolita całość, pojawiające się w badaniach naukowych, znajdowały swoje stopniowe wyrażenie. Naszkicowana przez nas droga podejścia lingwistycznego do słowa i tekstu nie została jeszcze pokonana. W rzeczywistości na nią nie weszliśmy, została tylko oznaczona we mgle. A tymczasem nadeszło następne stulecie, co dało podstawę i stworzyło możliwości poszukiwań i odkryć.

Przedkładane czytelnikowi materiały nie są jednolite. Nie jest to tom zawierający prace reprezentujące jeden kierunek. Czytelnik znajdzie tu prace o różnym profilu, zarówno lingwistyczne (możliwe, że niezupełnie w tradycyjnym rozumieniu tego słowa), jak i literaturoznawcze, a także częściowo i kulturologiczne, psychologiczne, socjologiczne. Ale nie to stało się najważniejsze dla redaktorów. Swoje zadanie widzieliśmy w tym, żeby skoncentrować się na tym, co prymarne i ogólne — obiekcie, jakim był nie tekst literacki i nawet nie słowo w tekście literackim, ale twórczość słowa i tekst. Rozumiane jako proces artystyczny i literacki, tworzenie tekstu słowem i poprzez słowo, czy to w poezji czy prozie, bajce ludowej i literackiej, pieśniowym folklorze, epistole, fantastyce naukowej i czymś innym. Jak artystycznie-poetyckie słowo i tekst pojawiające się w procesie tworzenia, percepcji, nauczania i rozwoju — paradygmatów i znaków kultury, świadomości i języka. Jak wszystko to, co stanowi semantykę tak zwanych możliwych światów, w których, zdajemy sobie z tego sprawę lub nie, żyje człowiek, rekonstruuje i tworząc je w sobie i w swojej świadomości poprzez język. To wszystko czytelnik znajdzie w niniejszym tomie, drugim z serii *Słowo i tekst*, przeznaczonym dla slawistów-filologów, rusycystów, polonistów, literaturoznawców, kulturoznawców, wykładowców i studentów, dla tych wszystkich, którzy interesują się problemami semantyki, pragmatyki i konceptologii współczesnej kultury literackiej.

Piotr Czerwiński, Jadwiga Stawnicka

Предисловие

Лингвистическое отношение к художественному слову и тексту всегда было неравнодушно предвзятым. Будучи материей и средством поэтического выражения, язык и слово невидимым, но несомненным образом составляли, если не совсем содержание, то, во всяком случае, его основание и дух. Осознание этого давало К. Фосслеру право считать индивидуально-эстетическую функцию, функцию поэтического самовыражения, ведущей функцией языка, предопределяющей его становление, бытование, обновление и развитие. Путь современной лингвистики от филологии XIX в., не противопоставлявшей в своем объекте (словесности) духовное и материальное, содержание и форму, через поиск в 20-е годы XX в. специфики поэтических форм выражения в слове, а затем отрицание на протяжении долгих десятилетий поэзии и художественной литературы как объекта языкового, к постижению к концу XX в. в них новых, собственно *языковых* сторон, — был долг и труден. От заявленной В. В. Виноградовым в 50-е годы стилистики художественной литературы как самостоятельного раздела языкознания, через поиски в художественном тексте лишь иллюстраций языкового использования, к пониманию слова художественного как особым образом организованного, семантически обогащенного слова в лингвопоэтике, к системному представлению текста в соотношениях и связях, изоморфных связям не только слова, но и сознания, парадигм культуры и моделей истории, к пониманию слова и текста как знака и метазнака, — все эти этапы и достижения не были равными, общепризнанными, общепонятными и одобряемыми. Долгие споры о разделении литературоведческого и лингвистического в поэтике, о том, кто что может, а что не может исследовать, о движении друг другу навстречу и сверху вниз (или снизу вверх) — от слова к смыслу, от смысла к слову, — отражавшие общее разделение и отделение материи от идеи, духа от буквы, смысла от формы его выражения, только туманили суть и ни к чему, кро-

ме споров, взаимной критики и полемизма, не приводили. Между тем дело двигалось незаметно само, споры, теряя свою остроту, стихали, а материя духа и дух материи как единое целое, пробиваясь в научных исследованиях, находили свое постепенное выражение. Обозначенный нами путь лингвистического подхода к слову и тексту далеко не пройден. По-настоящему он даже толком еще и не начат, лишь обозначившись в туманном своем далеке. Но и время уже не то, и иное столетие на дворе, что дает основания и возможность для поисков и обретений, поселяя в душе надежду.

Предлагаемые вниманию читателя материалы не составляют исследовательского единства. Это не сборник трудов одного направления. Мало этого, читатель найдет здесь работы самого разного профиля, как лингвистические (может быть, не совсем в традиционном понимании этого слова), так и литературоведческие, а также, возможно, отчасти, и культурологические, психологические, социологические. И то, и другое, и третье не было важно для составителей. Свою задачу мы видели в том, чтобы сконцентрироваться на главном и общем — объекте, каковым являлся не художественный текст и даже не слово в нем, а творчество слова и текст. Понимаемые как процесс, художественный и литературный, создания текста словом и через слово, будь то поэзия или проза, сказка, народная и литературная, песенный фольклор, эпистола, научная фантастика или что-то еще. Как художественно-поэтические слово и текст, они предстают в процессе создания, восприятия, обучения и развития — парадигм и знаков культуры, сознания и языка. Как все то, что составляет семантику так называемых возможных миров, в которых, отдаем мы себе в этом отчет или нет, и живет человек, воссоздавая и воспроизводя их в себе и в своем сознании через язык. Все это читатель найдет в предлагаемом сборнике, вторым по счету из серии *Слово и текст*, предназначенным, по замыслу, славистам-филологам, русистам, полонистам, литературоведам, философам, культурологам, преподавателям и студентам; тем, кто интересуется проблемами семантики, парадигматики и концептологии современной словесной культуры.

Петр Червинский, Ядвига Ставницка

Redakcja
Halina Czuba
Olga Nowak

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Mirosława Żłobińska

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1814-1

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 12,25. Ark. wyd. 13,0. Papier offset. kl. III, 90 g
Cena 20 zł

Lamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89
88-100 Inowrocław